

Шарқ миниатюра санъати

IX-X асрларда рассомлик ва миниатюра санъати мавжуд бўлган. Ёзув манбаларида хукмдорларнинг қаср ва уйлари деворлари сувратлар билан безатилганлиги ҳақидаги маълумотлар учрайди.. Девордаги сувратларда, жанг, ов, қабул маросими, базмлар, ҳокимларнинг портретлари тасвирланган. Ўша даврда рассом Абу Наср бин Аррон Абу Али ибн Сино портретини ишлаган эди. Бу маълумотлар IX-X асрларда тасвирий санъат бўлганлигини англатади. Темур ва теурийлар даврига келиб расм чизиш санъати ривожланди. Буни Темур қурдирган Самарқанд яқинидаги сарой деворларига ишланган батал жанридаги композициялардан, Улуғбек қурдирган расадхона деворларидаги табиат манзаралари тасвирлари бўлганлиги ҳақидаги маълумотлардан билиб олиш мумкин.

Ўрта асрлар Шарқ тасвирий санъатида уйғониш даври рўй бериб, миниатюра санъати ҳам кенг ривожланди. Миниатюра асосан китоб графикаси йўналишида гуллаб яшнади. Натижада Ўрта Осиё, Арабистон, Хиндистон, Эрон, Турк миниатюра мактаблари пайдо бўлди.

Шопур Ширинга Хусрав
портретини кўрсатмоқда. Табриз,
XVI аср биринчи ярми.
1442 йил кўчирилган.

Ёш йигит китоб билан.
Табриз, XVI аср 40- йиллари.
Мусаввир Султон Муҳаммад (?)

Мақтаб саҳни манзараси. Хирот,
XV аср охири. Мусаввир Бехзод.

Ҳинд дарёсини кечиб ўтаётган
Султон Жалолиддин.

Арабистон миниатюра мактаби.

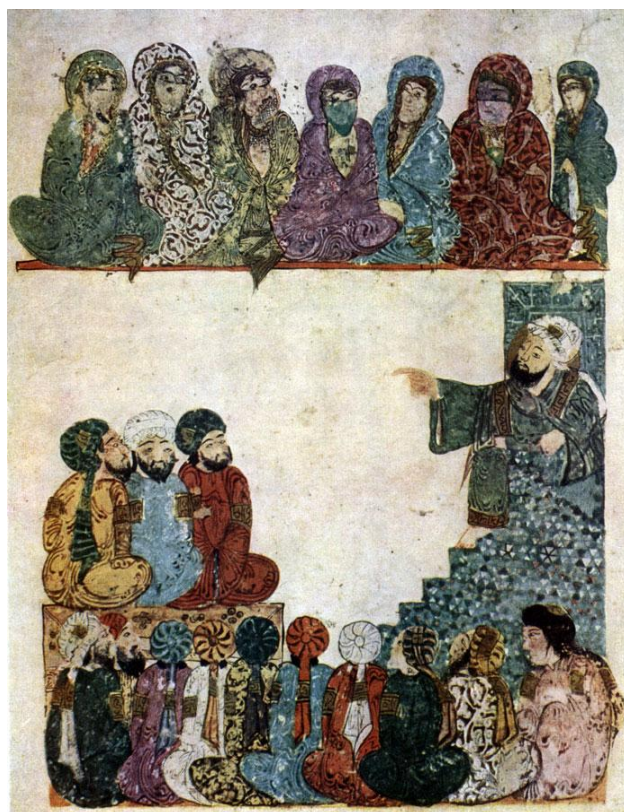
Араб миниатюра мактаби X-XI асрларда Фотимийлар сулоласи, XIII асрнинг биринчи ярмида Сурия мактаблари асосида ташкил топди. Кўлёмалар учун ишланган араб миниатюраларида воқелик унинг жонли образлари кенг учрайди. Воқелик шартли, баъзан рамзий шаклларда ифодаланади. Араб миниатюрасига хос бўлган фазилат ёрқин декоративлигидадир. Образларнинг жойлашиши ёрқин ранглар, чизиқларнинг нафислиги унинг характерли тамонини белгилашда муҳим ўринни эгаллайди. **Араб санъатида нақш алоҳида ўринга эга. Араб миниатюра мактабининг ўзига хос тамони, асарда сюжетнинг кўплиги ва хилма-хиллигидадир.** Миниатюра мактабнинг энг машхур рассомларидан. Абдуллоҳ ибн Фадл бўлиб у Диоскориднинг “Фармакология” китобига **миниатюрада тасвирлар аниқ ёрқин рангларда чизилиб миниатюралар ишланган. Матнлар сариқ фонда ёзилган.**

Рассом Яҳё ибн Маҳмуд беаган “Мақом” номли асарга бир қатор миниатюра асарлари ишлаган. Булардан шоир Абу Сайиднинг саргузаштлари, халифанинг тантанали қабули, олимлар анжумани, карвоннинг йўлда дам олиши, байрам

маросими, денгиздаги кема каби асарларидир. Араб миниатюра мактабининг ўзига хос томони асарда сюжетнинг кўплиги ва хилма-хиллиги инсонни лол қолдиради. Бу асарлар Париждаги музейларнинг бирида сақланмоқда.

Диоскориднинг “Фармакология” китобидан варрок. машхур миниатюрачи расом Абдуллох ибн Фадл томонидан кўчирилган.

Ал-Харирининг “Мақом” номли асарига ишланган миниатюра. Рассом Яхё ибн Махмуд. 1237 йил. Париж. Миллий кутубхона.

Ҳиндистон миниатюра мактаби.

Ҳинд миниатюра мактаби ўрта асрларда шаклланган бўлиб у Гужератада сақланиб қолган. Гужерата мактаби (XIII-XV аср) миниатюрасининг ўзига хос томони одам тасвирини кўп ҳолда ён томондан, кўз олд томонга қаратилиб ишланган. Ҳиндистон миниатюра мактабининг тараққиёти бобурийлар даври билан боғлиқдир. Бу даврда кўпгина Ўрта Шарқ миниатюрачилари Ҳиндистонга келтирилди ва тақлиф этилди.

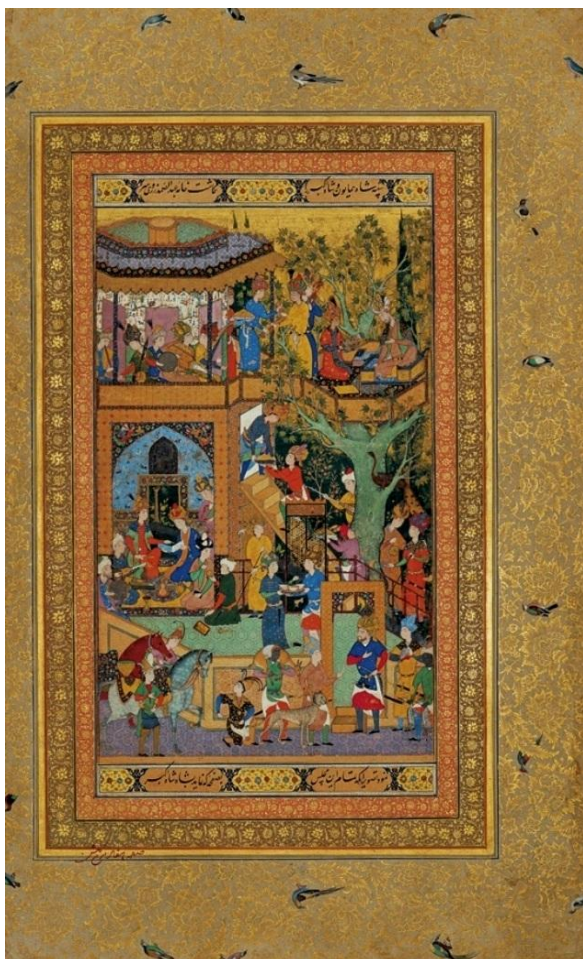
Самарқанддан ва Табриздан келган миниатюра усталари ҳинд миниатюра санъати ривожланишига катта таъсир ўтказдилар. Бобурийлар миниатюра санъати дастлаб Ўрта Шарқ миниатюра санъати таъсирида шаклланган бўлса ҳам, унинг ўзига хос томонлари мавжудлигини инкор этиб бўлмайди. Бу хусусият Ҳинд миниатюрачилари тасвирида фазовий кенгликни кўрсатиш, борлиқни ҳажмли

қилиб тасвирлашга интилишлар сезилади. Бобурийлар даври миниатюра санъатида аста-секин портрет санъати кенг ёйила бошлади. Бу Европа реалистик санъати таъсири кучайиб бораётганлиги англаган еди.

Ҳинд миниатюра санъати Жаҳонгир подшолик қилган даврда (1605-1627) янада ривожланди. **Миниатюраларда ҳаётий маиший жанр, муҳаббат, табиат, қуш, ҳашорот ва ҳайвонлар тасвири ишлана бошланди.** Бобурийлар миниатюра мактабининг ёрқин намунаси “Бобурнома” китобида ўз аксини топган бўлиб бу китоб Москвадаги Шарқ халқлари санъати музейида сақланмоқда “Бобурнома” китобининг рассомлари Камолиддин Бехзод, Шох Музаффар, Бойсунқур Мирзо, Ҳайдар Мирзо бўлганлар. Хиндистон рассомчилиги тараққиётига катта хисса қўшган рассомлар Мир Саид Али, Абдусамад Шерозий, Басова, Дўст Девона, Дисвинта, Фаррухбеклар эдилар.

Гуджарата мактаби. «Васанта Виласа» асарига ишланган миниатюра 15 аср.
Фрир санъат галереяси, Вашингтон.

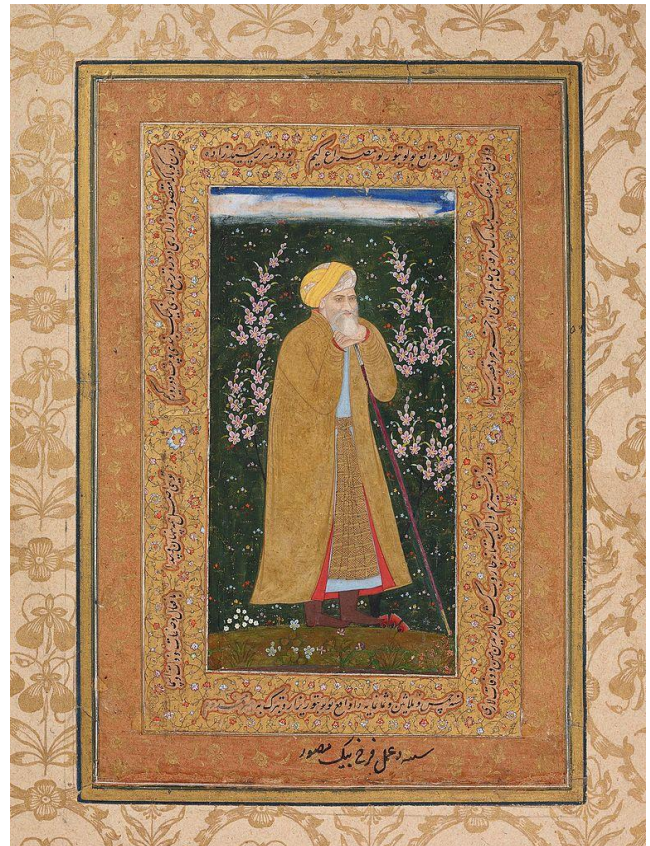
Акбар ŷz тасвирини отаси
Хумоŷнга кŷрсатмоқда.
Рассом Абдусамад. 1550-56 йиллар.
Гулистон кутубхонаси, Техрон.

Сарой аŷенлари Бобур қабулида.
“Бобурнома” китоби. Рассом Фаррухбек.
1589 йил. Саклер галереяси, Вашингтон.

Рассом Мир Саид Али. Автопортрет.
1540 йил. Фрир санъат галереяси, Вашингтон.

Рассом Фаррухбек. Автопортрет.
1615 йил. Ева ва Конрада Зитц коллекцияси.

Эрон миниатюра мактаби.

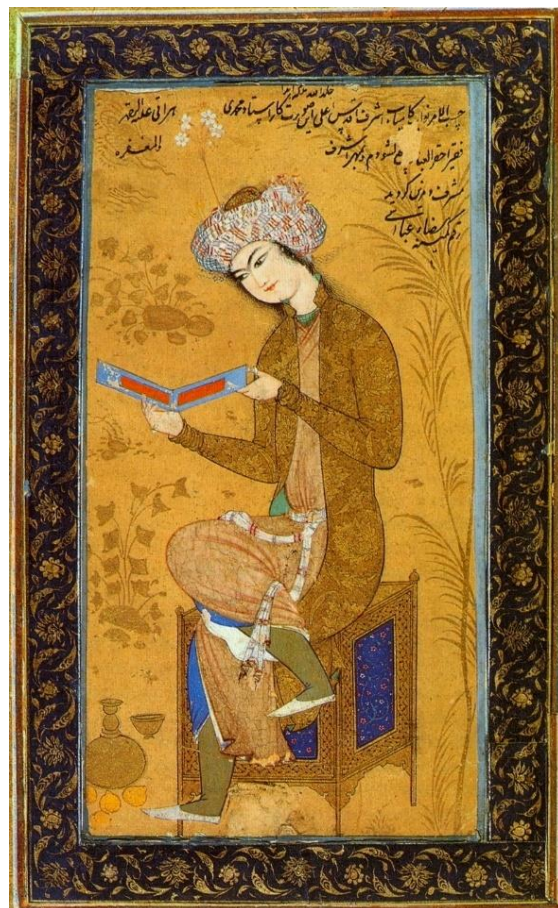
Эрон миниатюра мактабининг асосий йўналишларидан бири Исфахон мактаби бўлиб у XVIII аср охири XIX аср бошларида шаклланган. **Исфахон мактаби асарларида рангдорлик камдек туюлади, тасвир тагида эса зарли ранглardan фойдаланилган. Шакллар йирик, манзаралар аниқ тасвирланиб, китобий тасвирлар билан бирга портретлар, жанрли асарлар ҳам яратилган.**

Эрон миниатюра мактабининг машҳур рассомларидан Ризо Аббосий, Муҳаммад Қосим, Муҳаммад Юсуф, Муҳаммад Алилардир. Миниатюра мактаби йўналишига Европа тасвирий санъати ўз тасвирини кўрсатиб, асарларда насроний дини мифологияси асосий ўринни эгаллаган. Бу Муҳаммад Замон, Ал Қулибек, Жабдар ижодида кўринади. Ризо Аббосийнинг “Чўпон”, “Йигит портрети” номли асарлари жуда машҳурдир. XIX аср рассомлари ўз санъатларига Европа рангтасвирининг бадиий ва техник усулларини сингдириб ислоҳ қилдилар. Исфахонда яшаб ижод этган. Табризлик рассом Султон Муҳаммад томонидан ишланган “Пайгамбарнинг ариши аълога чиқиши” деб номланган асаида, Низомийнинг “Хамса” китобига

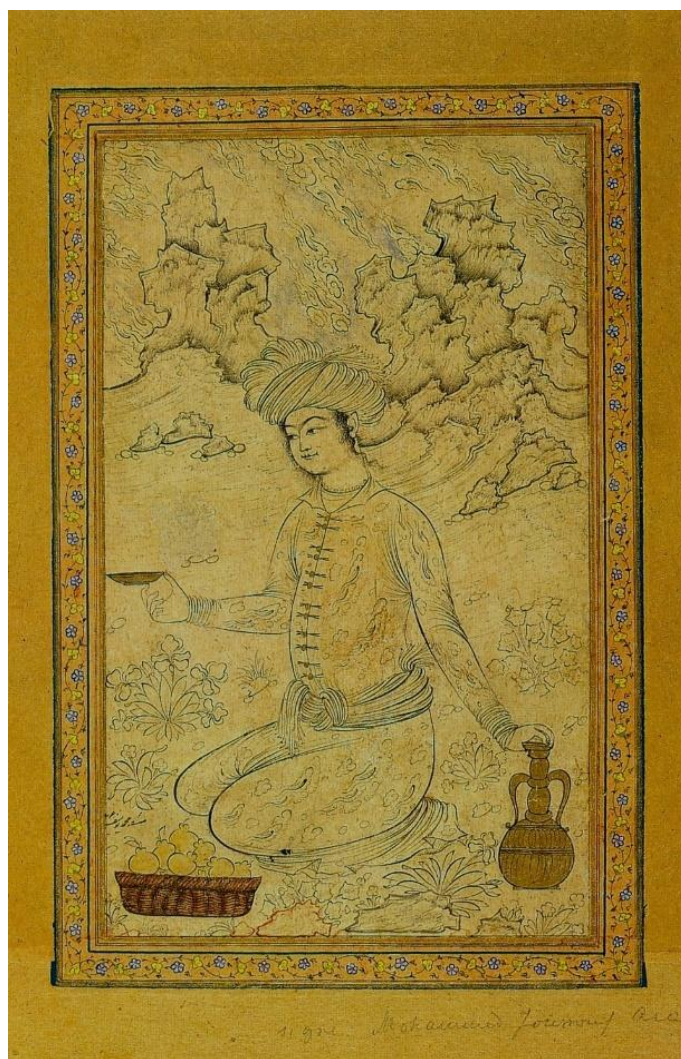
ишланган миниатюраларда Европа бадийи техник усулларини сингидирилганини кўриш мумкин.

Рассом Ризо Аббосий.
“Чўпон” 1634 йил.
Санкт Петербург, ГПБ.

Рассом Ризо Аббосий.
“Йигит портрети” 1625 йил.
Британия кутубхонаси, Лондон.

“Пиёла тутган йигит”. Рассом Муҳаммад Юсуф. 1656 йил. Санкт Петербург, Эрмитаж.

Турк миниатюра мактаби.

Бу мактабнинг тарақий этиб ривожланиш даври XV – XVI асрларга тўғри келади.

Ўша даврда Султон Маҳмуд II ўз саройига рассомлар ва хаттотларни тўплаган. 1425 йилда сарой устахонасида 29 та рассом ва наққош ижод қилган.

Турк миниатюра усталари ўз ижодларида Шарқ санъати мактаблари иш услубидан кенг фойдаланганлар. “Султон Сулаймон тарихи”га ишланган миниатюраларда турк миниатюрасига хос фазилатлар воқеликни шошилмай баён этишга, композицияни бирмунча перспектив планда ечишга интилиш сезилади.

Турк миниатюра мактабининг машҳур рассомлари Усмон, Нигорий, шайх Ҳамидуллалар шунингдек турк султони саройида Ўрта Осиё ва Хуросондан келган Бобо Наққош, Шайх Мустафо, Тожиддин Гирехбандий, Абдулғани Оға Мирак, Шайх Камоний, Шоҳқули, Жалолзода Мустафо кабилар самарали ижод қилганлар

Жалолзода Мустафонинг “Султон ва унинг аъёнлари”, Усмоннинг Хусрав ва Султон Салим II портрети, Нигорийнинг “Султон Сулаймон I портрети” Низомийнинг “Хамса” асарига ишланган Бойсун Мирзо, Амир Темур ва темурийлар авлодлари тасвирланган миниатюралар, Баҳром Мирзо, Шох Исмоил албомлари Туркиянинг Тўпқопи саройи кутубхонасида сақланмоқда.

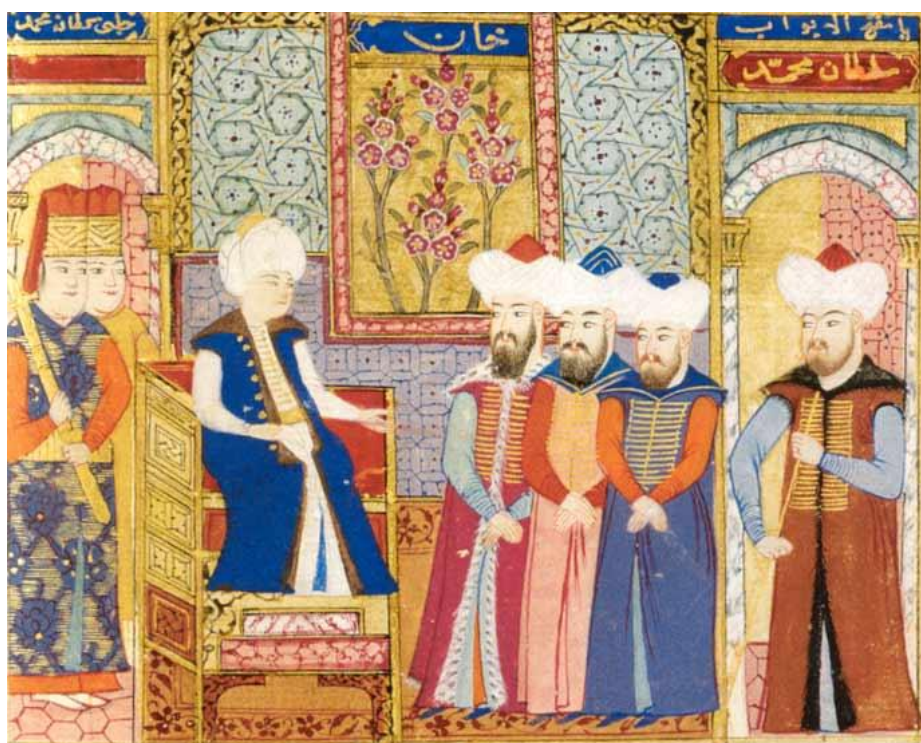
Султон Усмон I Ғози портрети.

Султон Салим I портрети.

Султон Сулаймон кўшини билан 1554 йил Нахичеванга юриши.
Истамбулнинг Тўпкопи саройидаги миниатюра. 1561 йил.

Султон Махмуд I сарой аъёнлари билан.

Ўрта Осиё миниатюра мактаби.

Ўрта Осиё, умуман, Ўрта Шарқ маданиятида китобни безаш, хаттотлик, миниатюра санъати узоқ тарихдан ўзига хослиги жозибаси билан алоҳида ажралиб туради. Мазкур санъатнинг тараққий этишида Ўрта Осиё, Эрон, Озарбайжон, Афғонистон рассомлари катта ҳисса қўшдилар.

Ўрта Осиё, Ўрта Шарқ миниатюра мактабларининг машхур рассоми Камолиддин Беҳзод тахминан (1455-1535) Ҳиротда Алишер Навоий даврасида ва ҳомийлигида ижод қилган бўлсада кейинчалик у кўпгина хаттот ва рассомлар билан Бухорога кўчиб ўтди. Беҳзод Бухорода 1507-1522 йилларда яшаб ижод қилди. Машхур асари Шайбонийхон портретини яратди.

Беҳзод ўз ижодини ҳаётда кўрган воқеа деталлар билан бойитиб асарларини реалистик йўналишини кучайтирди. У шарқ миниатюрачи рассомлари орасида серкиррали ҳаёт жозибасини ўта нозик ва нафис талқин қила оларди. К. Беҳзоднинг ўз композицияларига реал манзара, меъморлик деталларини киритиши, асар зоясини очишда образ ҳаракатларидан ўринли фойдалана олиши миниатюра санътини ривожланишида муҳим ўрин эгаллади.

Камолиддин Беҳзод 1522-1524 йилларда Табризда 1524 йилда Ҳиротга қайтиб умрини охиригача шу ерда ижод қилди. Беҳзод буюк шоирларнинг асарларига жанг, ов манзараларини тасвирловчи миниатюра композициялари, иллюстрациялар, портретлар ишлади. У Саъдийнинг “Бўстон”, “Гулистон”, Низомийнинг “Хамса”, Хисрав Дехлавийнинг “Хамса”, Шарафиддин Али Яздийнинг “Темур зафарномаси”, Алишер Навоийнинг дostonларини ўз миниатюра композициялари билан безаган. Камолиддин Беҳзод томонидан ишланган Навоий, Жомий, Ҳусайн Бойқаро, Шайбонийхон портретлари рассомнинг мазкур санъатда етукликка эришганини англатиб туради.

Ўрта Осиё миниатюра мактабининг машхур рассомларидан Маҳмуд Музаҳиб Беҳзод таъсирида камол топиб, ўзининг юксак малакавий маҳорати билан ажралиб туради. Унинг китоб безаш маҳоратини юқори баҳолаб “Музаҳиб-олтин суви юритувчи ” тахаллуси билан атадилар. Алишер Навоийнинг ҳассага таяниб турган ҳолатидаги портретини Музаҳибнинг илк асари ҳисобланади.

Рассом асарида Навоийнинг ички руҳий ҳолатини очишга ҳаракат қилиб Беҳзод анъналарини давом эттирган.

XVII асрнинг 30-50 йиллари Музаҳиб ижодининг гуллаган даври бўлди. Унинг машхур асарларидан “ Султон Санжар ва тўқувчи қари кампир учрашуви” миниатюра композициялари диққатга сазовор бўлди.

Ўрта Осиё миниатюра мактабининг машхур рассомларидан бири Мухаммад Мурод Самарқандийдир. Унинг ижодида шоҳларнинг қабул

маросимлари, ов манзаралари, қахрамонлик мавзулари асосидаги миниатюра композициялари ўз ифодасини топган. Самарқандий Абдулбосит Фирдавсийнинг “Шоҳнома” қўл ёзмасига 115 та миниатюра композициялари ишланган.

Рассом йирик образни биринчи режада тасвирлайди. Самарқандий ижодининг ўзига ҳос хусусияти у образларни камайтириб уларни соддароқ тасвирлайди образлар ҳатти ҳаракати, юз, қўл мимик ўзгаришлари зоявий мақсадни ёритишга хизмат қилди.

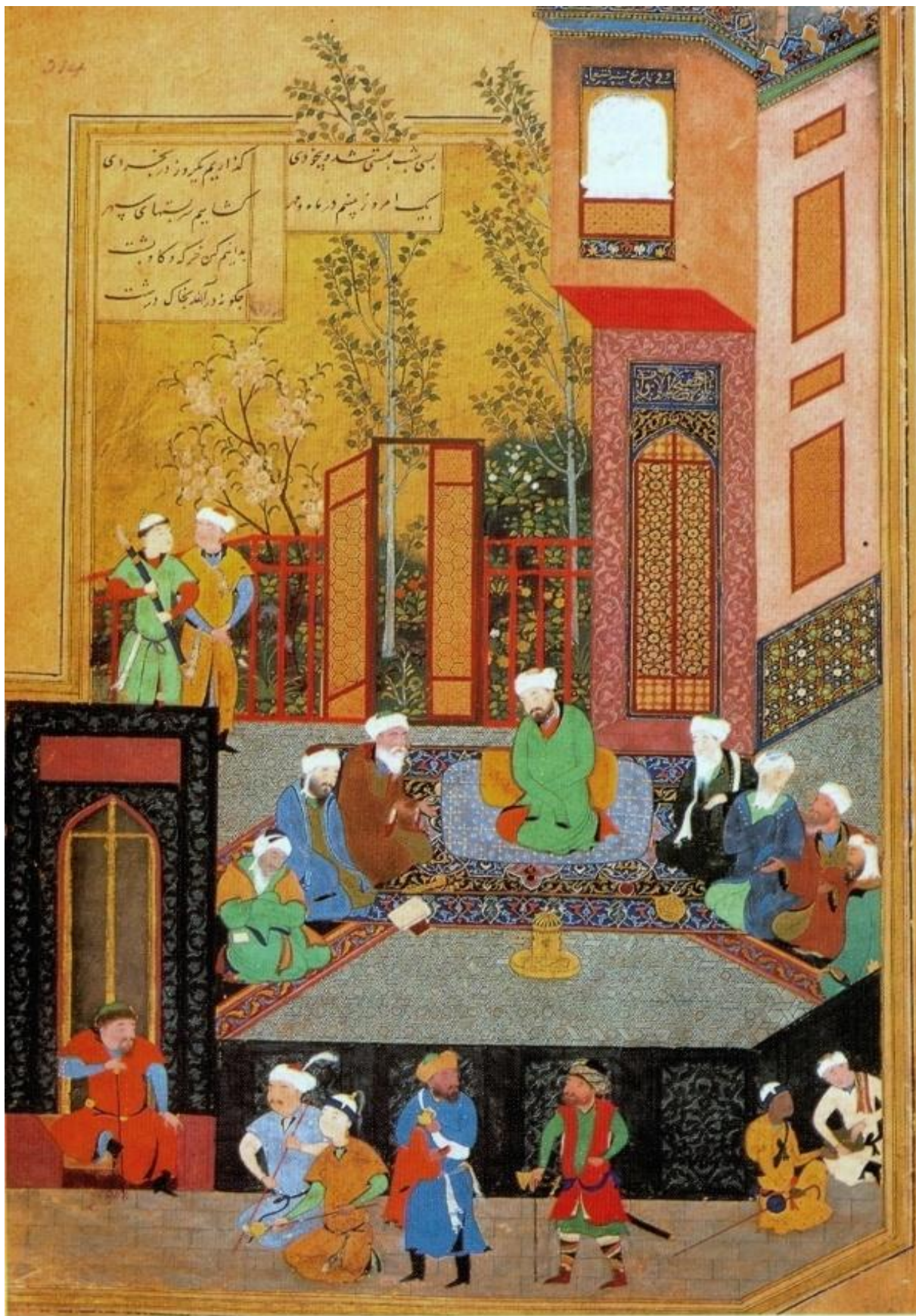
“Сиёвушни олов билан текшириш” деб номланган миниатюра композицияси қўл, бош, ҳаракати, юздаги мимик ўзгаришлар образларнинг ҳаяжони, чўчиш ва хотиржамлик ҳолатларини очишга хизмат қилган. XVII аср бошлари Ўрта Осиё миниатюра санъатининг юксалиш даври бўлди. Самарқанд миниатюра мактаби рассомлари томонидан Шарафиддин Али Яздийнинг “Зафарнома” асарига ишланган миниатюралар алоҳида ўринни эгаллайди. Шунингдек бу даврда хон ва шоирлар портретлари ишланди.

Хусравнинг пушаймонлиги.
Ҳирот, XV аср охири. 1495 йил кўчирилган.
Мусаввир Бехзод.

Темур ғазот уришига жўнаши.
Самарқанд, XVII аср биринчи ярми.
1628-29 йилларда кўчирилган.

Искандар ва етти донишманд.
Хирот, XV аср 90-йиллари.
1495 йил кўчирилган. Мусаввир Бехзод.
Британия музейи, Лондон.